

Hämeenlinna 30.8.1978

TUTKIMUSRAPORTTI ITÄISELLÄ ESILINNANPIHALLA 15.1 OLEVISTA MUUREISTA
JA MUURINOSISTA.

Raportin tarkoituksena on esitellä pääpiirteissään muurin ja sen osien keskinäiset suhteet sekä antaa lyhyt selvitys niiden kunnosta.

Tutkimukset on suoritettu 1.1.1975 - 31.7.1978 välisenä aikana lukuunottamatta itäistä tykkitornia 16.5 sekä pohjoista kehämuuritornia 16.6. Näiden tornien tutkimukset suoritettiin pääasiallisesti 1960-luvulla. Tutkimuksissa on vielä joitakin erittäin oleellisiakin kohtia selvittämättä. Kuten esimerkiksi rundelin, sen sisääntuloaukkojen, eteläisen kehämuurin ja itäisen kehämuuritornin muodostama alue. Tiedossa ei vielä ole kohtaa missä itäisen kehämuurin ulkopuolinen tiilireve-tointi vaihtuu harmaakiviseksi. Lisäksi joitakin muurien liitoskohtia ei ole voitu vielä tutkia, mm. itäisen kehämuuritornin ja kehämuurin liittymäkohta, danskeritornin ja kehämuurien sekä pohjoisen kehämuuritornin ja kehämuurin liittymäkohdat.

Liitteenä pohja- ja leikkauspiirustuksia sekä valokuvia.

16.5 itäinen tykkitorni eli rundeli

Hämeen linnan varhaisimmat kirjalliset lähteet ovat tili-
kirjat. Ensimmäisissä, vuodelta 1539 peräisin olevissa ti-
likirjoissa mainitaan rundeli uutena rundelina.

1870-luvulla tehtiin itäisestä esilinnanpihasta tasainen
terassialue ja tässä yhteydessä kunnostettiin myös run-
delia J.R.Aspelinin toimesta.

Vuosina 1957-60 tehtiin rundelissa FT Knut Draken johdol-
la tutkimus- ja entistämistöitä.

Rundelin halkaisija on noin 23 metriä ja muurin paksuus
noin 6 metriä. Tornin ulkopinnat ovat harmaakiveä mutta
ampuma-aukoissa on käytetty tiiltä. Rundeli on kaksiker-
roksinen ja ampuma-aukot on sijoitettu siten, että alem-
massa kerroksessa on kuusi ja ylempässä viisi aukkoa. Tor-
nin alempaan kerrokseen johtavat portaat ja ylempään ker-
rokseen sisääntuloluiska. Tornin ensimmäisessä kerrokses-
sa on säilynyt muurissa syvennyksenä oleva tulisija.

Rundeli rakennettiin ensimmäisessä vaiheessa keskiaikai-
sen kehämuurin kanssa samanaikaisesti käytettäväksi. Täl-
löin myös pohjoisimmat ampuma-aukot, sekä ylempi että
alempi olivat käytössä. Tilikirjojen perusteella tiede-
tään, että itäistä kehämuuria vahvistettiin 1560-1570-
luvuilla uudella muurilla. Tässä vaiheessa jäivät nämä
pohjoisimmat ampuma-aukot pois käytöstä.

1870-luvun terassitöiden yhteydessä tehtiin sisäänkäynti-
penger rundelin ja leipomorakennuksen väliin. Tällöin
jäivät ensimmäisen ja toisen kerroksen eteläisimmät ampu-
ma-aukot tiepenkereen alle. Muutenkin rundeli oli tuol-
loin erittäin huonossa kunnossa. Sitä madallettiin, nä-
kyvissä olleet ampuma-aukot ja ulkopintojen revetointi
muurattiin uudelleen. Tornin tueksi rakennettiin tiili-
set kontreforit ja rundeli täytettiin sisäpuolelta maal-
la.

1960-luvun entistämistöiden yhteydessä 1800-luvun korja-

ukset poistettiin. Huonokuntoinen 1500-luvun revetointi korvattiin uudella ja säilynyt alkuperäinen revetointi saumattiin. Muurin ydinosa on miltei kauttaaltaan alkuperäistä, yläosia lukuunottamatta. Ampuma-aukkojen alkuperäiset, hyvin säilyneet tiiliosat saumattiin, muutoin aukot muurattiin 1500-luvun asuun. Ensimmäiseen kerrokseen johtavissa portaissa ja tulisijassa korvattiin rikkoutuneet tiilet uusilla. Pohjavahvistustöiden yhteydessä tehdyissä tutkimuksissa voitiin todeta, että niillä kohdin missä pohjamoreeni on peruskiviä syvemmillä on muuri rakennettu juoksu-, side- ja pystyhirsistä tehdyn arinan päälle.

16.6 pohjoinen kehämuuritorni

Pohjoinen kehämuuritorni on rakennettu kehämuurien pohjoiskulman sisäpuolelle, välittömästi kehämuuriin kiinni.

Pohjoinen kehämuuritorni esiintyy G.J. Ammondin 1720-luvulla laatimassa linna-alueen pohjakaavassa. Piirroksen merkittyjen aukkojen sijainnit eivät kuitenkaan vastaa esiin kaivetussa tornissa olevien aukkojen sijaintia.

Vankila-aikana, 1870-luvulla, tehtiin tiepenger pohjoiselle piha-alueelle ja tällöin torni peittyi kokonaan maan alle.

1960-luvulla suoritettiin FT Knut Draken johdolla pohjoisessa kehämuuritornissa tutkimuksia.

Torni on 7,5 x 8,5 metrin suuruinen epäsäännöllinen neliö. Rakennusmateriaalina on käytetty harmaakiveä ja ikkuna- ja oviaukoissa tiiltä. Sen kaakkois- ja lounaisseinät ovat noin 1,5 metriä paksut, kun taas kehämuurien viereiset seinät ovat vain 70 cm vahvat. Aukoissa käytettyjen tiilten koko on 31-30 x 14-13 x 10-9 cm, tyyppiä jota ei esiinny päälinnassa ja limitys on myö-

häiskeskiaikaista munkkilimitystä. Kaakkoisseinässä on ollut tiilestä holvatut ikkuna- ja oviaukot. Luoteisseinässä olevassa ikkuna-aukossa on ollut puinen ikkunapenkki ja se on voitu sulkea sisäpuolelta vahvalla parulla. Tornin länsikulmassa on ollut tulisija. Kaivauksissa löytyi tornin pohjalta kiviä ja laudan jäännöksiä, jotka saattaisivat kuulua lattiarakenteisiin.

Drake sijoittaa tornin rakentamisajankohdan 1500-luvun alkuun, siis huomattavasti myöhemmäksi kuin varsinaisen kehämuurin, jonka hän ajoittaa vuosien 1350-1400 välille.

Tornin perustamistavasta tai varhaisemmista lattiatasoista ei toistaiseksi ole tietoja. Kehämuurin ja tornin itäkulman liittymistä toisiinsa ei myöskään vielä ole tutkittu. Muurin ydinosa on hyväkuntoista, mutta aukkojen pielistä torni on pahasti halkeillut ja koilliseen julkisivuun, varsinaisesti kehämuuriin kuuluva tiiliverhoilu on rikkoutunut. Muutenkin kaikki torniin liittyvät tiiliosat ovat rapautuneet.

16.7 ranta- eli tukimuuri

Rantamuuri sijaitsee itäisen kehämuurin järvenpuoleisella sivustalla, kehämuuria tukemassa.

Vanhin näistä tukimuureista on jo 1560-1570-luvuilla rakennettu. Se alkaa aivan rundelin seinästä ja jatkuu noin 30 metrin matkan pohjoiseen.

Pohjoisen kehämuuritornin ja danskeritornin välinen tukimuuri on rakennettu 1870-luvulla J.R.Aspelinin toimesta. 1500-luvun muurin ja danskeritornin välinen tukimuuri oli kivitekniikasta päätellen peräisin tältä vuosisadalta. Se sortui jo syksyllä 1974 ja purettiin myöhemmin kokonaan. Tukimuuriin kuuluvat vielä tiiliset kontreforit, jotka eivät sisältyneet A.Cavénin alkuperäisiin suunnitelmiin. Nämä kontreforit on rakennettu vasta tämän vuosisadan puolella rundelien tukipilareiden mallin mukaisesti.

Kuten vuoden 1869 linnan koillissivustaa esittävässä valokuvassa voidaan havaita, oli 1500-luvun muurin revetointi pahasti rikkoutunut. Rundelin korjaustöiden yhteydessä, 1870-luvulla, kunnostettiin tätäkin muuria. Muurista oletettavasti korjattiin vain yläosan revetointia, joten muurin alaosa saattaa olla alkuperäistä 1500-luvun muuria. Näin ollen muurin paksuuskin olisi alkuperäinen. Pohjoisen kehämuuritornin ja danskeritornin välinen muurinosa on noin 2 metrin vahvuinen ja rakennettu kylmämuuraustekniikkaa käyttäen. Tätä muuria on jo osittain purettu ja takaa on saatu näkyviin keskiaikaista kehämuuria. Rantamuurin perustukset ovat 1-2 metriä syvemmällä kuin keskiaikaisen muurin. Tähän ovat olleet syynä vesistön säännöstelytoimenpiteet. 1800-luvun alkupuolella perattiin koskia Vanajaveden reitillä ja veden pinta laski lähes kaksi metriä. Tämä on aiheuttanut luonnollisesti runsaasti maansiirtotöitä linnankin ranta-alueella.

16.8 itäinen kehämuuri

Itäisellä kehämuurilla tarkoitetaan niitä keski- tai renessanssiaikana rakennettuja muureja, jotka sijoittuvat itäisen tykkitornin ja pohjoisen kehämuuritornin väliselle alueelle.

Kehämuuri mainitaan ensimmäisen kerran vuoden 1539 tilikirjoissa.

1560-1570-luvuilla on tilikirjojen mukaan järvenpuoleista kehämuuria vahvistettu. Tällä tarkoitetaan sitä noin 3,5 metrin vahvuista muuria, joka alkaa itäiseltä tykkitornilta ja jatkuu pohjoiseen noin 30 metrin matkan.

Vuoden 1869 linnan koillissivustaa esittävässä valokuvassa ovat keski- ja renessanssiaikaiset muurit näkyvissä.

J.Ailion mukaan vielä vuonna 1845 itäinen kehämuuri oli ollut korkeampi ja tuohilla ja laudoilla katettu.

1870-luvun terassin teon yhteydessä ylin osa pohjoisen

kehämuuritornin ja danskeritornin välisestä muurista purettiin ja tueksi rakennettiin rantamuuri.

1500-luvun muuri on rakennettu välittömästi keskiaikaiseen muuriin kiinni. Sen perustukset ovat noin metrin nykyistä maanpintaa alempana. Perustuksia ei vielä ole tutkittu kokonaisuudessaan, mutta niillä kohdin missä koekuoppia on tehty alkavat muurin anturakivet heti moreenin päältä. Mitään hirsirakennelmia ei ole havaittu.

Renessanssimuurin sisäpuolella olevan keskiaikaisen muurin ulkopinta on verhoiltu tiilellä. Kehämuurin sisäpuolellakin on alunperin ollut tiilirevetointi, joka nähtävästi 1500-luvun muurin rakentamisen yhteydessä on korvattu harmaakivellä.

Tässä keskiaikaisessa muurissa on sisäpinnassa tiilellä holvattu aukko, joka on ollut läpi muurin. Aukko on nähtävästi toiminut sadevesien poistoaukkona. Tutkittaessa eteläisen kehämuurin edustaa leipomo- ja porttitornirakennusten alla voitiin todeta, että eteläinen esilinnanpiha on ainakin osittain ollut kivetty ja pihakiveyksen vesiojat johtivat em. holvatun muurinaukon edustalla olevaan vesikouruun.

Kehämuurin päällä, noin metrin etäisyydellä rundelista on keskiaikaisen ampuma-aukon pohja.

Aivan rundelin vieressä on muurin ulkopuolisessa tiilirevetoinnissa säilynyt 2-3 cm suuruinen pykälä. Tästä tasta on ilmeisesti ampumakäytävän rintasuojaa alkanut. Näin ollen muurin varsinainen korkeus ilman rintasuojaa on nykyisestä maanpinnasta noin 8,5 metriä.

Kehämuurin paksuus on noin 1,5 metriä.

Keskiaikainen muuri on rakennettu käyttäen moreeniharjun luontaisia muotoja hyväksi siten, että muurin sisäpuoliset perustukset ovat noin 2,5 metriä korkeammalla kuin

ulkopuoliset. Sisäpuolella muurin anturakivet ovat suoraan moreenin päällä ilman mitään hirsirakenteita.

Renessanssimuurin ja danskeritornin välinen kehämuurin osa on suoraa jatkoa sille keskiaikaiselle muurille, jonka tueksi tämä 1500-luvun muuri on rakennettu. Kuitenkin ovat tämän muurin molemmat pinnat harmaakiviset. Toistaiseksi on tutkimatta se kohta missä kehämuurin ulkopuolinen tiilirevetointi vaihtuu harmaakiviseksi.

Kohdassa missä 1500-luvun muuri päättyy, näkyy keskiaikaisen muurin ja renessanssimuurin välissä maan pinnalla onkalo, joka on täynnä keskiaikaista tiiltä ja tiilimurskaa. Kysymys on nähtävästi kehämuurin tiilirevetoinnin jätteilistä. Näin ollen kehämuurin tämän osan ulkopuolinen tiilipinta on korvattu harmaakivellä samoihin aikoihin tai hieman aikaisemmin kuin renessanssimuuri on rakennettu.

Tältä osuudelta ei vielä ole voitu tutkia lopullisesti muurin perustusolosuhteita. Moreenin pinta on useita metrejä nykyisen maanpinnan alapuolella, joten kehämuuri on perustettu sekä sisä- että ulkopuolelta yhtä syväälle. Muurin ulkopuolinen harmaakivinen revetointi oli niin huonokuntoista, että alimmat pintakivet irtosivat. Muurin sisustaan valettiin betonia siten, että uudelle myöhemmin tehtävälle revetoinnille jäi riittävästi tilaa. Säilynyt revetointi on tuettu.

Pohjoisen kehämuuritornin ja danskeritornin välisestä muuriosuudesta on nyt osa kaivettu näkyviin kokonaisuudessaan. Muurin alaosan vajaan kahden metrin korkuista harmaakivistä pintarevetointia on säilynyt ehjänä. Yläosa muurista on sekä sisä- että ulkopuolelta ollut tiilipintainen. Ulkopuolinen tiiliverhoilu on täysin tuhoutunut, mutta sisäpuolella sitä on vielä jäljellä. Säilyneet tiilet ovat kooltaan keskiaikaisia.

Muurin ydin kuitenkin on hämmästyttävän kovaa. Muuri on

1,5 metriä paksu ja sitä on jäljellä vielä noin 3 metrin korkeudelta.

Muurin rakentaminen on aloitettu suoraan moreenin päältä ilman minkäänlaista perustuskuoppaa. Muurin ulkopuolella on käytetty anturakiviä, mutta sisäpuoli alkaa suorana moreenin pinnasta. Nähtävästi perustamisolosuhteista johtuen muuri on pahasti kallistunut järvelle päin. Pohjoisen kehämuuritornin kohdalla muurin perustaminen on myös tehty noudattaen moreeniharjun luontaisia muotoja. Täällä kehämuurin perustukset ovat muun muurinosan perustuksia noin kaksi metriä korkeammalla. Sortumisen estämiseksi on muurin alle valettu betonia.

16.9 Itäinen kehämuuritorni

Itäinen kehämuuritorni sijaitsee itäisen kehämuurin ja rundelin muodostamassa kulmauksessa.

Torni esiintyy useissa linna-alueesta tehdyissä asemapiirroksissa. G.J.Ammondin 1720-luvulla laatimassa piirroksessa ei tornin muoto eivätkä aukkojen sijainnit kuitenkaan vastaa nykyistä tilannetta.

J.Ailio arvelee, että tornia on nimitetty mustaksi torniksi, jonka alaosassa on ollut kaksinkertaisella ovela varustettu huone, nimeltään Lemmen.

Tornin sisäpuolinen pohja-ala on noin 6 x 7 metrin suuruinen epäsäännöllinen nelikulmio. Seinät ovat 1,5 metrin vahvuiset. Tornissa on yksi, pohjoiseen antava ovi-aukko. Aukon toinen tiilinen pieli on säilynyt. Tiilen koko on 1500-luvun tyyppiä.

Tornin keskellä on jäänteet pilarin pohjasta. Seinissä olevista jäljistä päätellen voisi olettaa, että huone on ollut tiilellä holvattu. Seinistä ei kuitenkaan ole säilynyt kuin muurin alaosa noin 1,5 metrin korkeudelta. Tornissa on ainakin jossakin vaiheessa ollut tiililat-

Kaivauksissa esille tulleen tiilitornin jäännökset eivät mittojensa puolesta vastaa vuoden 1607 tileissä mainittua tornia. Toistaiseksi ei ole tietoa mistä tornista on kysymys, mutta ei nähtävästi danskeritornista. Sitäpaitsi nyt näkyvissä olevan tornin tiilet ovat tyypillistä keskiaikaista tiilikokoa, 28 x 14 x 10 cm.

G.J.Ammondin piirroksessa danskeritornin kohdalle merkityt rakennelmat eivät mitoiltaan täysin vastaa esille kaivetun tornin mittoja. Mutta koska Ammondin piirroksessa eivät pohjoinen ja itäinen kehämuuritornikaan täysin vastanneet todellisuutta on mahdollista, että kysymyksessä sittenkin on danskeritornin eteläkulma.

Tornin seinien pituudet ovat noin 6 metriä ja paksuus noin 1,60 metriä. Sisätilaksi jää vain 2,60 x 2,80 metrin suuruinen alue.

Tornin ja linnan välissä pihan keskellä on jäänteet tiilipilarista. Kysymyksessä on linnaan johtaneen sillan tukipilari.

Tornin tutkimukset ovat vielä kesken. Tornin sisäpuolisesta pohjatasosta tai perustuksista ei tietoja vielä ole käytettävissä. Tornin ja kehämuurin liitoskohdat ovat myös tutkimatta.

Torni on erittäin huonokuntoinen.

Päivi Luppi